

Assignatura: FONAMENTS DE CIÈNCIA POLÍTICA I DE L'ADMINISTRACIÓ
Àrea de Ciència Política i de l'Administració
Departament de Dret Constitucional i de Ciència Política i de l'Administració
La cultura política

SUMARI

1. La cultura política. Concepte i característiques.
2. La *cultura cívica*.
3. Els models explicatius del comportament polític i l'acció col·lectiva.
4. Les variables i els indicadors de la cultura política. *a)* La pertinença a la comunitat política. *b)* La legitimitat. *c)* La confiança en el sistema polític i en les seues institucions. *d)* L'interès per la política. *e)* L'eficàcia política subjectiva, interna i externa. *f)* Els sentiments envers la política. *g)* La confiança interpersonal. *h)* La identificació partidista. *i)* La ideologia. *j)* L'avaluació de la situació política. *k)* La religiositat i la secularització.
5. La socialització política.
6. Les formes de participació política.

La cultura política. Concepte i característiques

L'interès sobre el perfil i les pautes en la distribució de les actituds, les creences i el comportament polític propi de les societats ha constituït una preocupació recurrent al llarg de la història, i no va ser fins a mitjan segle XX quan es va articular una operacionalització conceptual i empírica de la cultura política des de la perspectiva de la ciència política.

En aquest sentit, els estudis de recerca vinculats al camp de la cultura política han impulsat el desenvolupament i la creixent millora de tècniques de mesurament i recerca, com ara les enquestes i les entrevistes en profunditat, i també els oportuns sistemes de recopilació, tractament i anàlisi de les dades obtingudes. Aquests mètodes, en el marc de l'auge del conductisme, han permès tractar des d'estudis sobre la construcció del discurs polític fins al comportament i la prospectiva electoral, passant per l'anàlisi de les creences i els valors de la ciutadania en relació amb els principals objectes, agents i processos polítics.

La formulació inicial que Almond i Verba (1965) van fer sobre el concepte de cultura política va servir per a identificar la manera com els valors, les creences i les actituds polítiques permeten connectar, des d'una perspectiva causal, el nivell micro o individual de la política amb l'àmbit sistèmic, i explicar d'aquesta manera les pautes de permanència, estabilitat, equilibri o canvi i adaptació dels sistemes polítics. La cultura política, doncs, serveix de frontissa i nexe d'unió entre les predisposicions actitudinals i de comportament polític que, de manera més o menys homogènia o diversa, comparteixen les societats, d'una part, i la mateixa configuració del sistema polític, de l'altra.

Així, la cultura política: “remet als complexos vincles que s'estableixen entre l'esfera pública, la vida política i els universos o les representacions que sobre aquesta posseeixen els membres de tota comunitat política” (Morán, 1999). En aquest sentit, la cultura política serveix per a articular i comprendre les diverses interpretacions de què disposen les societats en la relació i interacció amb la realitat política, i permet conèixer i analitzar les pautes de conducta, d'acció i de participació política que es connecten, de manera coherent, amb aquestes interpretacions, actituds i creences.

Almond i Verba (1965) definiran la cultura política d'una nació com: “la particular distribució de les pautes d'orientació cap a objectes polítics entre els membres d'aquesta nació” (Almond i Verba, 1965), i consideren com a pautes les “actituds, els valors, els sentiments, la informació i

el coneixement” que cada comunitat o societat disposa sobre la realitat política i el paper que els ciutadans assumeixen en aquesta realitat.

D'aquesta manera, la cultura política es troba en les profunditats subjacents del comportament polític i de les conductes que s'expliciten en l'àmbit de la participació política. Per mitjà de l'estudi de la cultura política es pot entendre la sustentació i l'entramat actitudinal i psicosocial sobre el qual s'erigeixen, amb un cert grau de coherència, correlació i consistència, les pràctiques de suport, crítica o qüestionament al sistema polític, els seus agents, processos i resultats, fonamentalment amb caràcter estructural, estable i a llarg termini.

Aquestes orientacions poden dirigir-se a: 1. La mateixa comunitat política; 2. Les institucions, els agents i les unitats integrants del sistema polític i, en particular, les que participen en els processos d'entrada (*inputs*) i en formen part; 3. Els productes que resulten de l'acompliment i la generació de resultats del sistema polític (*outputs*); 4. La posició, els atributs i les capacitats subjectives percebudes per l'individu per a incidir en el sistema polític.

La cultura política es forma amb elements cognitius, afectius i avaluadors. Els components cognitius tenen relació amb el grau de coneixement, tant objectiu com percebut, que els subjectes tenen sobre el sistema polític i els processos de funcionament d'aquest sistema. Les actituds afectives conceptualitzen i mesuren “els sentiments d'afecció, d'adhesió o rebuig”, i també d'indiferència o desinterès, respecte dels elements del sistema polític (Magre i Martínez, 1999). Els elements avaluadors integren totes les actituds, opinions, creences i manifestacions que exterioritzen pautes de valoració o apreciació respecte de les institucions, els agents i els processos polítics.

Les subcultures polítiques són donades per les tendències específiques que és possible identificar en determinats grups de població, dins d'una mateixa societat, respecte a les actituds, les creences i els comportaments polítics. Aquesta especificitat pot obeir a motius donats per interessos, pertinença ètnica, afinitat política, identitat grupal, lingüística, nacional o cultural, com també identificació religiosa. Les subcultures polítiques estan estretament relacionades amb el multiculturalisme, i l'expressió està lluny de connotar qualsevol relació d'inferioritat d'una determinada subcultura política respecte d'una altra, imaginàriament superior o preferible.

La cultura cívica

Des d'una perspectiva funcionalista, Almond i Verba (1965) exposaran el concepte de cultura cívica com la particular distribució i correlació d'actituds i creences, els trets de les quals es connecten amb l'estabilitat i la plena vigència dels sistemes democràtics. La cultura cívica, identificada com a producte de la particular evolució històrica britànica, modula una distribució equilibrada de les pautes i pràctiques de canvi i estabilitat, les quals representen: 1. D'un costat, la participació política activa i la inclusió en els processos d'adopció de decisions col·lectives vinculants; 2. De l'altre costat, simultàniament, la identificació, el reconeixement i l'acatament de les estructures institucionals i de poder establides.

La construcció conceptual de la cultura cívica es desenvolupa en el marc de la triple classificació que els autors elaboren respecte de tres tipus ideals de cultura política, a saber: la cultura política parroquial, la de súbdit i la participant. La cultura política parroquial al·ludeix a la pròpia de les societats on els processos polítics i el Govern no són identificats ni reconeguts de forma diferenciada com a estructures o institucions per mitjà de les quals el poder polític s'articula i s'exerceix. Hi ha poca o gens de capacitat per a estimar la manera i el grau en què els resultats del procés polític (*outputs*) afecten la vida dels ciutadans. La cultura política de súbdit al·ludeix a un coneixement de les estructures públiques que exerceixen el poder polític, enfront de les quals s'ofereix i es mostra una actitud passiva i de submissió, sense gens d'implicació activa en els processos d'adopció de decisions, les quals s'acaten de manera incontestable. Finalment, la cultura política participant permet identificar una noció en la qual: “(...) el ciutadà

és conscient del procés polític i hi participa de manera activa, està informat, formula demandes i secunda amb el seu vot els líders polítics. És la pròpia dels sistemes democràtics i està vinculada al desenvolupament del capital social” (Sánchez de Dios, 2012).

Cadascuna d’aquestes tipologies no es manifesta de manera pura en el context de la realitat social i política, per la qual cosa, des d’un punt de vista empíric i pràctic, s’identifiquen modalitats de caràcter híbrid en les quals s’entrellacen elements de cadascuna de les diverses categories.

Les crítiques i revisions realitzades a la primera formulació d’Almond i Verba van permetre sofisticar el concepte sobre la base de la idoneïtat i la necessitat d’un enfocament com el que inauguraven els autors de la cultura cívica. Així, el concepte de cultura cívica i el paradigma construït per Almond i Verba va portar a nombroses crítiques que posaven de manifest, entre altres aspectes i segons ha recopilat Torcal (2009): 1. Un excessiu etnocentrisme i biaix ideològic en la formulació inicial; 2. La necessitat de superar el caràcter causal de la cultura cívica com a variable independent respecte del sistema polític i les institucions públiques, emfatitzant, d’altra banda, la importància de les institucions a l’hora de condicionar, igualment, la cultura política de la ciutadania; 3. Les crítiques procedents de la teoria de l’elecció racional i les motivacions que expliquen el comportament polític i l’acció col·lectiva, sobre la base dels postulats teòrics i conceptuals que s’exposen més avall; i també 4. La necessitat de superar els trets normatius de la proposta d’Almond i Verba respecte de les condicions que contribueixen a l’estabilitat democràtica (Torcal, 2009).

Els models explicatius del comportament polític i l’acció col·lectiva

Un dels àmbits de més interès per a la ciència política en el camp de la cultura política ha sigut per l’estudi dels motius i els processos que permeten explicar la participació activa dels subjectes o, per contra, la inhibició i l’abstenció per a la intervenció en qualsevol procés d’acció col·lectiva. Considerant les diverses formes de participació política, més enllà de l’àmbit electoral, en el marc de les societats plurals i democràtiques, els ciutadans tenen la possibilitat d’involucrar-se en diverses iniciatives col·lectives, com ara, entre d’altres, mitjançant l’afiliació a partits polítics o formant part de diverses associacions i organitzacions civils (veïnals, juvenils, religioses, empresarials, professionals o culturals, entre d’altres).

Els principals paradigmes que han servit per a explicar la conducta dels subjectes en l’escenari col·lectiu han sigut, amb caràcter preponderant: el racional, el psicosocial, el sociodemogràfic i l’institucional.

Caldria considerar, a més, els models que tenen en compte l’impacte de factors associats a les pautes de competició i polarització partidista, la cultura política de les elits, els patrons d’opinió pública i de caràcter mediàtic, els enfocaments dels valors universals (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992), l’avaluació de la situació política (passada, actual i futura), el lideratge polític o l’acompliment institucional (Montalbes i Ortega, 2008).

Des d’una perspectiva racional, que trasllada els fonaments de la microeconomia a l’anàlisi del comportament polític, s’ha considerat que els diversos agents polítics, des dels individus fins als partits polítics o les institucions burocràtiques i de govern, duen a terme l’adopció de les seues decisions d’acció col·lectiva des de dos pressupòsits fonamentals, a saber: 1. La naturalesa egoïsta de l’individu, que el porta a maximitzar el seu benefici segons uns objectius clars; 2. El coneixement perfecte, complet, cert i veraç sobre el cost i els beneficis, els avantatges i els desavantatges de les diverses opcions i alternatives que es deriven de la implicació dels subjectes en les accions col·lectives, segons un procés de valoració i ponderació eminentment racional.

No obstant això, els individus no sempre disposen d'informació completa i perfecta de tots els assumptes sobre els quals han d'adoptar un posicionament, decisió o elecció; també hi ha marges considerables d'incertesa sobre la informació disponible. De la mateixa manera, tampoc no cal esperar una lògica egoista i racional de l'individu en tot moment i circumstància, perquè pot haver-hi factors psicosocials o culturals que qüestionen aquestes circumstàncies.

Les diverses iniciatives o associacions col·lectives generen resultats el gaudi dels quals és difícilment excloent per al conjunt del públic, i beneficien fins i tot aquells que no han participat en els processos de decisió que han contribuït a l'adopció i obtenció d'aquestes decisions i béns, perquè són indivisibles i no excloents. En suma: "(...) el producte de l'acció col·lectiva no permet l'exclusivitat en l'oferta: una vegada produït, tots els individus amb necessitat o interès poden beneficiar-se'n, independentment de si han contribuït a produir-lo o no" (Jornada, 1999). En aquesta circumstància, l'efecte polissó o *freerider* explica l'aparició d'aquells subjectes que s'inhibeixen de participar de forma activa i compromesa en la generació de béns públics, puix que en seran beneficiaris inevitables tot i no assumir els costos i la inversió de temps i recursos, sempre escassos i limitats, que cal mobilitzar per a produir aquests béns.

No obstant això, les organitzacions i associacions col·lectives no sempre generen o contribueixen a produir béns públics de caràcter indivisible i no excloent. Més aviat al contrari, els individus solen associar-se per a la consecució d'interessos sectorials vinculats de manera exclusiva als objectius de la mateixa organització. En aquesta circumstància, els costos es relativitzen enfront d'uns beneficis dels quals, de manera exclusiva, podran gaudir únicament els individus que s'involucren per a obtenir-los, i els qui no s'hi involucren queden excloïts d'aquest benefici.

En el marc d'aquestes proposicions racionals, Downs (1957) exposarà, com a estipulació primordial de la seua teoria econòmica de l'acció política, que tant els ciutadans (votants) com els partits polítics i governs, persegueixen, des d'una lògica utilitarista i egoista, el seu propi benefici. Segons aquest enunciat, els agents polítics (individuals, col·lectius o institucionals) adopten les decisions de manera racional, amb vista a maximitzar el benefici obtingut, amb la mínima inversió possible de costos (temps i informació), i la finalitat del Govern, d'altra banda, és l'obtenció de la màxima renda, poder i prestigi.

Si bé, el mateix Downs reconeixerà que no tots els ciutadans disposen de les mateixes possibilitats per a un accés a la informació perfecta, per la qual cosa no tots els agents: "amb capacitat de decisió estan en condicions de conèixer tot el que pot afectar la seua decisió abans de prendre-la" (Downs, 2007). A causa de la falta d'informació perfecta i davant d'un elevat cost en l'accés a aquesta, Downs identificarà tres conseqüències que permeten explicar les decisions polítiques per les quals, no obstant això, opten els subjectes a través de: 1. La ideologia; 2. La ignorància racional; 3. La persuasió.

La ideologia permet als subjectes adoptar decisions i formar-se opinions sobre les diverses qüestions relacionant les posicions alternatives de resolució dels problemes, sense necessitat de disposar de tota la informació precisa sobre cada qüestió (*issue*). Així: "les ideologies ajuden a centrar l'atenció sobre les diferències entre partits; per tant, poden utilitzar-se com a mostra de tots els trets diferenciadors" (Downs, 2007). La ignorància racional ocorre a conseqüència que el cost marginal d'obtenir la informació per a adoptar qualsevol decisió és sempre superior a l'ingrés marginal esperat, per la qual cosa tot agent racional optarà per invertir el mínim esforç possible a informar-se apropiadament, més encara quan el fet d'estar més informat no comportarà un canvi en la inapreciable possibilitat que, a través del vot, l'individu porte a terme l'elecció. En aquest sentit, Olson (2007) assenyala que: "atès que la probabilitat que el votant típic no canvie el resultat de l'elecció és enormement baixa, aquest ciutadà sol mostrar-se racionalment ignorant sobre els afers públics" (Olson, 2007). Finalment, la persuasió serviria com un instrument per a adoptar una decisió sobre la qual no es disposa de prou informació. Així, la mateixa opció es resol a partir de la interpretació dels fets que determinats mediadors ofereixen a la ciutadania, encara que, com adverteix Downs, aquestes persuasions, al servei de

les organitzacions polítiques o de qualsevol altre tipus, no tenen sinó com a objectiu condicionar la decisió dels individus per mitjà d'interpretacions parcials que contribueixen poc a contrarestar la falta d'informació.

Enfront del paradigma racional, el model psicosocial proclama que, lluny de les possibilitats i els acompliments racionals, els subjectes es veuen condicionats per les actituds eminentment psicològiques que es van adquirint al llarg del procés de socialització, i que determinen pautes d'eficàcia política subjectiva, com també afinitats afectives, per mitjà de l'establiment de vincles psicològics, no estrictament ni necessàriament racionals, amb líders o agents polítics (v. gr., partits polítics).

L'obra *The American Voter* (Campbell, Converse, Miller i Stokes, 1960) representa l'establiment dels principals fonaments teòrics del model psicosocial i s'hi exposen conceptes com el d'identificació partidista, el qual reflecteix el vincle de naturalesa psicològica que, amb caràcter afectiu, s'estableix entre els subjectes i el partit o líder polític de referència.

La complexitat d'aquest utilatge psicològic provoca que els ciutadans no sempre actuen motivats per un estricte interès personal i que no sempre exterioritzen comportaments altruistes i solidaris. D'acord amb Ward (1997): "Els éssers humans són psicològicament complexos, sovint actuen de manera irracional i es mouen en sistemes de significat que són difícils d'entendre íntegrament quan es contemplen des de la perspectiva de l'elecció racional" (Ward, 1997).

L'atenció del model sociodemogràfic se centra en les variables que representen l'estructura social (variables socials), i que es consideren com aquelles que permeten explicar amb més grau de rellevància el comportament polític. D'aquesta manera, les variables sociodemogràfiques serveixen, segons aquest model, per a descriure, categoritzar i explicar els factors i indicadors predictius sobre els quals poden interpretar-se les pautes d'implicació o inhibició en els processos d'acció col·lectiva. Entre les principals variables cal identificar l'edat, el nivell d'estudis, el sexe, l'estat civil, el nivell d'ingressos, la grandària i l'estructura de l'hàbitat (urbà, rural), la pertinença ètnica o religiosa, la situació laboral o l'àmbit d'exercici professional.

L'enfocament institucionalista destaca, per la seua banda, la importància que adquireixen les institucions, des del punt de vista de les estructures i maneres de funcionament, tant formals com informals, a l'hora de condicionar els comportaments dels individus. Per mitjà de diverses constriccions o incentius, les institucions poden arribar a modificar les preferències individuals en funció de com aquestes són modulades per la particular configuració i funcionament de les institucions.

Així i tot, l'estudi dels factors explicatius i predictius de la conducta política que, de forma comprensiva, poden contribuir a la identificació de les pautes, han considerat la creixent necessitat d'integrar variables procedents de diferents enfocaments i models, com per al comportament electoral indica Sáez Lozano (2002) quan sosté que "aquesta pluralitat d'enfocaments no és immune al fet que estem davant d'un programa de recerca complex que exigeix una visió comprensiva a l'hora d'analitzar la decisió final dels electors" (Sáez Lozano, 2002).

Les variables i els indicadors de la cultura política

Un dels reptes més significatius, i alhora una de les principals oportunitats que ha comportat el desenvolupament del concepte de cultura política, és l'operacionalització d'aquest concepte per mitjà de l'establiment dels components que la vertebren, identificant les metodologies més apropiades per a capturar, de forma sistemàtica i operativa, les seues manifestacions, amb vista al tractament empíric d'aquest concepte.

Les actituds, com un dels focus centrals d'atenció en l'estudi de la cultura política, són les predisposicions que permeten orientar les percepcions, interpretacions i actuacions dels individus (Almond, 1989). Les actituds es caracteritzen perquè són adquirides, no innates; es manifesten amb caràcter estable, persistent i estructural; no són directament perceptibles; presenten diverses intensitats segons els individus; hi ha "correlacions o concomitàncies entre actituds que es canvien sovint entre si, mentre que d'altres solen excloure's com a incompatibles entre si" (Vallés, 2004).

Exposem a continuació algunes de les principals variables i indicadors que serveixen per a estudiar i analitzar els components de qualsevol cultura política:

a) La pertinença a la comunitat política. Mesura, de manera categòrica i gradual, la forma com els individus s'identifiquen amb la seua comunitat política i, d'aquesta manera, la forma com vertebren i estableixen les seues lleialtats amb l'entitat col·lectiva o nacional. La identificació o identitat nacional s'ha vist modulada, recentment, pels canvis que actuen en la diversificació de les formes d'identitat comunitària i territorial. Així, el creixent protagonisme d'entitats territorials i nivells de govern de caràcter, tant supranacional (europeu, cosmopolita) com subnacional (autonòmic, regional, local), ha comportat el desplegament d'identitats que poden ser exclusives o múltiples, i en aquest últim cas, poden expressar-se de manera compatible o coherents i correlacionades entre si. En aquest sentit, la identitat nacional pot registrar-se segons si: "se sent únicament espanyol/a; més espanyol/a que (gentilici de la CA); tan espanyol/a com (gentilici de la CA); més (gentilici de la CA) que espanyol/a" (CIS, 2013). El posicionament lligat a la identitat col·lectiva o de pertinença a la comunitat queda estretament connex al nacionalisme com a ideologia, per mitjà de la qual els subjectes es posicionen en l'escenari estrictament ideològic, en el sentit de Lipset i Rokkan (2007), a saber: com a resposta enfront de "les pressions de la maquinària de centralització, regularització i racionalització de l'estat nacional" (Lipset i Rokkan, 2007). En aquest sentit, destaquen els registres empírics que tracten de capturar la distribució de les opinions de la ciutadania sobre la necessitat, idoneïtat i possibilitat de dotar de més o menys capacitat de decisió política les entitats regionals i locals, en detriment de les instàncies estatals de caràcter nacional. La integració dels estats en organitzacions de naturalesa supraestatal, com és el cas de la Unió Europea, ha impel·lit a posar en marxa estudis que analitzen les pautes d'identificació europeïsta, com a font d'identitat i suport o rebuig al funcionament de les seues institucions.

b) La legitimitat. La legitimitat representa el grau d'adhesió als fonaments del sistema polític. En particular, la legitimitat lligada al sistema polític democràtic s'ha anat registrant d'acord amb la qüestió següent, a saber: "amb quina de les frases següents esteu més d'acord? 1. La democràcia és preferible a qualsevol altra forma de govern. 2. En algunes circumstàncies, un règim autoritari pot ser preferible a un de democràtic. 3. A la gent com jo, ens és igual un cert règim que un altre". No obstant això, la satisfacció amb el funcionament del sistema polític amb caràcter estructural es veu condicionada per factors conjunturals com a resultat de la capacitat del sistema per a satisfer adequadament les necessitats, peticions i demandes ciutadanes. La satisfacció amb el funcionament de la democràcia ha de diferenciar-se, doncs, de la mateixa legitimitat que s'atorga a la democràcia, des del punt de vista difús i estructural, com a sistema polític. La legitimitat, fonament del suport al sistema polític i a l'obediència a les decisions vinculants adoptades per les autoritats, pot ser de caràcter específic, afectada per la conjuntura política, i referida a l'avaluació que la ciutadania fa sobre el rendiment institucional i el funcionament del sistema sobre les demandes, necessitats i exigències socials. Aquesta orientació específica i de satisfacció amb la tasca del Govern, l'acompliment de les institucions públiques o els serveis públics, pot acabar afectant la naturalesa difusa de la legitimitat i el suport, no sols envers les autoritats, sinó envers el mateix sistema polític, i proporcionar-li "lleialtat a llarg termini a pesar del descontentament, els malentesos, els desacords o les protestes que les seues decisions impliquen temporalment" (Magre i Martínez, 1999).

c) La confiança en el sistema polític i en les seues institucions. L'acatament de les decisions vinculants i els resultats del sistema polític, va estretament lligat a la confiança que els ciutadans

tenen en el fet que les institucions públiques estiguen certament dirigides cap a la satisfacció de l'interès general, i no, per contra, destinades a la consecució d'interessos particulars. D'aquesta manera, es pot mesurar la confiança que els ciutadans tenen en institucions com ara: 1. El Govern (local, autonòmic o central); 2. Les assemblees representatives i legislatives de diferent nivell; 3. Els tribunals de justícia; 4. La monarquia; 5. La policia; 6. Les forces armades o 7. Diversos òrgans constitucionals (Tribunal de Comptes, Tribunal Constitucional o Defensor del Poble). A més, s'avalua també la confiança, no sols en les institucions públiques, sinó també en els principals agents del sistema polític, com ara, entre d'altres, els partits polítics, els mitjans de comunicació o les organitzacions sindicals i empresarials.

d) L'interès per la política. L'interès per la política pot referir-se a la desenvolupada en els diversos nivells de govern: internacional, europeu, nacional, regional o municipal. Està relacionada, igualment, amb la freqüència amb què la ciutadania fa un seguiment de les notícies de contingut polític, en funció de diversos tipus de mitjans (televisió, ràdio, premsa escrita o Internet), com també l'assiduïtat de les converses sobre política en el marc de diversos grups socials. L'interès per la política és relaciona, així mateix, amb el grau de coneixement sobre el sistema polític, el seu funcionament i institucions, la qual cosa condiona les formes de participació política.

e) L'eficàcia política subjectiva, interna i externa. L'eficàcia política subjectiva expressa la capacitat que l'individu s'atribueix a si mateix, i al sistema polític, per a incidir en el curs dels esdeveniments polítics i resoldre, de manera eficaç, els problemes propis de l'àmbit col·lectiu. L'eficàcia política subjectiva externa captura la percepció que els ciutadans tenen respecte de la permeabilitat del sistema polític per a fer propis els problemes i les preocupacions de la ciutadania. Es podria mesurar mitjançant preguntes que, en diverses escales, mesuren el posicionament respecte de la qüestió: "els partits polítics no es preocupen pel que pensa la gent com jo". L'eficàcia política subjectiva interna permet al ciutadà avaluar el grau en què la seua participació pot influir de forma efectiva en els processos polítics, en funció, a més, del seu nivell de coneixement sobre l'activitat i els processos polítics.

f) Els sentiments envers la política. Entre d'altres, s'hi inclouen alguns sentiments de naturalesa afectiva com ara els de preocupació, irritació, alegria, esperança, tristesa o indiferència, que permeten identificar i mesurar sentiments de rebuig, conformitat o apatia envers la política.

g) La confiança interpersonal. La confiança interpersonal, estretament lligada, juntament amb les pautes de cooperació, als postulats del capital social (Putnam, 1993), permet identificar el grau en què els membres d'una determinada comunitat política confien en la capacitat de la resta de la ciutadania, per a complir els acords adoptats en l'àmbit privat i civil. Això significarà, sobre l'espai públic, la projecció de pautes d'altruisme i de certitud en la consecució i el compliment dels acords col·lectius. Es pot registrar, empíricament, considerant com els ciutadans valoren la capacitat de què disposen els membres de la societat per a complir les lleis i els compromisos, de manera altruista i solidària. La confiança interpersonal: "(...) denotaria el nivell de cohesió de la comunitat i la convicció que, en general, se segueixen les normes i convencions de les quals es doten la societat en general i el sistema polític en particular" (Magre i Martínez, 1999). L'associacionisme serveix, en aquest sentit, com un indicador dels factors assenyalats (confiança interpersonal, col·laboració i solidaritat) i actua com a escenari per a l'estudi de la qualitat i la consolidació democràtica.

h) La identificació partidista. Com s'ha assenyalat més amunt, la identificació partidista, com un dels conceptes centrals del model psicosocial del comportament polític, representa un nexa afectiu pel qual els subjectes es vinculen, segons certs graus de proximitat i simpatia, a un determinat partit polític o líder. A pesar que, com han assenyalat Torcal i Medina (2002), la identificació partidista afecta el posicionament de l'individu a l'hora d'avaluar els candidats o les qüestions, condicionant i orientant, igualment, actituds a curt termini, cal no confondre-la amb la conducta de vot (Torcal i Medina, 2002). La identificació partidista es caracteritza, principalment, per: 1. L'estabilitat al llarg del cicle vital, moderant i temperant els eventuais

canvis que puguen influir en l'elecció de vot o en altres variables com ara les pautes de suport al sistema o d'identificació amb la comunitat. Per aquest motiu, els canvis en la identificació partidista, més que conjunturals i ràpids, remetent a processos de reajustament a llarg termini, mitjançant l'ancoratge de les percepcions i actituds que es relacionen amb la identificació partidista. Aquesta circumstància ocorre perquè l'adquisició d'una determinada identificació partidista es produeix al llarg del procés de socialització primària, per la qual cosa a l'hora d'estudiar-la és interessant investigar les pautes de participació política i la freqüència amb què se solia parlar, en l'àmbit familiar, sobre política durant els primers estadis del cicle vital (infància, adolescència), la mateixa adscripció política dels ascendents més pròxims o el grau d'acord entre els components de la unitat familiar sobre els diversos assumptes polítics. 2. Heurístic. En cas de falta d'informació completa i perfecta sobre la realitat política, la identificació partidista es constitueix en una drecera que permet simplificar la realitat, sintetitzant la complexitat de les qüestions i esdeveniments, per mitjà del lligam afectiu amb el líder o el partit polític. L'estudi de la identificació partidista se sotmet a reptes com ara la necessitat d'abordar-la per mitjà de metodologies de panel o seguiments diacrònics de la seua evolució, canvis i estabilitat, així com per la necessitat de considerar la possibilitat que els ciutadans s'identifiquen, no sols amb un partit polític, sinó amb més d'un, de manera simultània (Van der Eijk i Niemoller, 1983; Schmitt, 2002).

a) La ideologia. La ideologia articula, de manera coherent, el conjunt de les creences que els subjectes disposen sobre la realitat política, els capacita per a organitzar i estructurar una descripció i interpretació particular d'aquesta realitat i els permet, en conseqüència, generar propostes d'acció alternatives per a transformar-la en un sentit determinat. Des del punt de vista empíric, el *continuum* ideològic imperant esquerra-dreta (esquerra, centreesquerra, centre, centredreta i dreta) s'usa com una de les principals variables explicatives del comportament polític, a partir del posicionament subjectiu que els ciutadans fan sobre la seua pròpia adscripció, així com per a situar agents polítics tan rellevants com els partits polítics. La ideologia habilita l'individu, com a agent polític, per a sintetitzar la complexitat dels esdeveniments polítics, al mateix temps que, des del punt de vista organitzatiu, serveix per a cohesionar les creences i "visions compartides del món" (Jordà, 1999), entre el conjunt dels membres que formen part, entre altres organitzacions, dels partits polítics. D'aquesta manera, les ideologies serveixen de marc de referència per a interpretar la complexitat de la realitat política, a partir de l'assumpció de la qual els subjectes articulen, de manera coherent, el conjunt de les seues expressions afectives, cognitives i avaluadores. L'eix de posicionament principal esquerra-dreta s'uneix a altres alineaments, sobre la base de diverses línies de fractura o *cleavages*, com ara el nacionalisme o la relació entre les religions i l'Estat, als quals cal unir altres eixos ideològics en el marc de l'ecologisme o el feminisme. Amb caràcter emergent, la dimensió postmaterialista, en termes d'Inglehart (2001), expressa l'auge de paràmetres ideològics que transcendeixen els valors lligats a la seguretat i l'estabilitat material, i posen en primer lloc de les prioritats axiològiques la cobertura de necessitats vinculades a la realització i identitat personal, la qualitat de vida o de l'entorn urbà i mediambiental, així com un qüestionament dels principis jeràrquics vinculats a les estructures d'autoritat convencionals, amb un paper més gran de l'individu com a subjecte actiu en la política per mitjà de la llibertat d'expressió i la participació. El reemplaçament generacional permet explicar el canvi cultural a partir de les diverses experiències que han caracteritzat les pautes de vida i les noves prioritats i preferències dels ciutadans inclosos en les successives cohorts d'edat, a conseqüència, fonamentalment, del consegüent reemplaçament demogràfic posterior a la II Guerra Mundial. Si bé el mateix Inglehart (2001) adverteix sobre la possibilitat que l'eix materialista-postmaterialista acabe subsumit en els diversos components de la línia esquerra-dreta.

b) L'avaluació de la situació política. D'acord amb la metodologia del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS), el registre sobre l'avaluació de la situació política pot ser prospectiva, retrospectiva o en relació amb el moment en què es fa l'enquesta. Es mesura mitjançant la qüestió següent: "Pel que fa a la situació política general d'Espanya, com la qualificaríeu: molt bona, bona, regular, dolenta o molt dolenta?". Amb caràcter prospectiu i retrospectiu, es registra

com creu que serà o com era, respectivament, una certa situació política en el marc d'un determinat període de temps, futur o passat. En les qüestions avaluadores cal considerar, així mateix, la qualificació de la gestió del Govern i de l'oposició, i la percepció sobre la capacitat atribuïda al Govern per a l'eficaç satisfacció i resolució de les necessitats i exigències socials.

c) La religiositat i la secularització. S'ha prestat particular atenció a les pautes de secularització, amb la intenció de dilucidar l'eventual pèrdua d'importància de la religió quant a la capacitat per a condicionar les pautes de participació i cultura polítiques. Les pautes de religiositat s'han abordat mesurant aspectes com ara: 1. L'adscripció religiosa dels ciutadans i les pràctiques de culte i oficis (tipus i assiduitat); 2. Els diversos conceptes i nocions de religiositat; 3. La naturalesa de l'Estat (confessional, laic); 4. El reconeixement i la influència del paper públic de les diverses confessions i la seua presència i incidència en els ritus socials i en els processos d'adopció de decisions dels poders públics; 5. La presència o absència de pràctiques i símbols religiosos en actes i espais públics; 6. La legitimitat de la religió i l'impacte que té sobre les polítiques públiques en qüestions com ara l'avortament, l'educació o el reconeixement jurídic de les relacions de convivència entre persones del mateix sexe, així com el contingut, l'extensió i l'articulació de la llibertat de consciència. Tant en l'àmbit de les societats tradicionals com en el de les modernes, la religiositat es considera un factor significatiu en la determinació de subcultures polítiques i comportaments polítics i, així mateix, pot significar l'existència d'organitzacions polítiques, com és el cas paradigmàtic dels partits democratacristians.

La socialització política

La socialització política la forma tot el conjunt de processos per mitjà dels quals, de manera progressiva i lenta, es transmeten i es formen els components bàsics de tota cultura política, i que garanteixen que els membres de qualsevol societat adquireixen aquests components.

Si bé la transmissió no garanteix la immutabilitat de les actituds i creences que, entre altres elements, formen tota cultura política. La socialització articula, igualment, la modificació gradual de la cultura política entre generacions, grups socials o àmbits regionals, en un procés dinàmic i dialèctic, mantenint certs nivells de cohesió i coherència grupal.

La socialització política no es limita als primers estadis de la vida de qualsevol individu, sinó que es prolonga al llarg de tot el cicle vital, encara que amb pautes i característiques diferents segons el període. En aquest sentit, la resocialització al·ludeix a l'impacte d'aquestes influències permanents que incideixen en la cultura política dels adults, com a conseqüència de diversos fets o circumstàncies, personals i col·lectives, que impliquen un canvi substancial en les pautes prèviament adquirides i que permetran el manteniment d'una nova cohesió i coherència actitudinal.

Per tant, cal diferenciar entre una socialització primària i una socialització secundària. La socialització primària se circumscriu als primers estadis del cicle vital, propis de la infància i l'adolescència, en els quals els individus, sota la influència d'agents com ara la família, l'escola o els grups d'iguals, adquireixen les actituds bàsiques de la cultura política. Així: "totes aquestes orientacions i actituds es desenvolupen i se solidifiquen durant l'adolescència i joventut segons les experiències prèvies a la vida adulta de l'individu en l'entorn familiar i les personals amb el sistema, i es mantenen estables durant la resta de la vida" (Torcal, 2009). La socialització secundària, que no sempre cal confondre amb els processos de resocialització, s'experimenta en l'edat adulta dels subjectes, per mitjà de les fases que modulen les actituds adquirides durant la socialització primària i que comporten la correcció i modificació, o bé la consolidació, la fixació i l'arrelament d'aquestes actituds.

Els principals agents de socialització política són: 1. La família, amb particular incidència en els primers estadis del cicle vital en la generació de les principals actituds polítiques; 2. L'escola, que constitueix un àmbit on es combina la transmissió de coneixements, formació i informació,

juntament amb pautes de cooperació, convivència o demanda; 3. Els grups d'iguals, en l'àmbit laboral, educatiu o d'oci basen la seua importància “en la inclinació per la imitació i per la cerca de l'aprovació d'aquells amb qui es desitja mantenir una relació satisfactòria” (Vallés, 2004). 4. Els mitjans de comunicació han aconseguit una gran rellevància en la mesura en què es troben presents al llarg de tot el cicle vital i serveixen de filtre per a la transmissió i difusió d'informació i d'opinions de naturalesa política que incideixen en els ciutadans; 4. Les organitzacions religioses, els partits polítics; els sindicats o les organitzacions no governamentals i les associacions civils (culturals, esportives, veïnals, professionals, comercials, de dones, juvenils, ecologistes, animalistes, de discapacitats, entre d'altres).

Les formes de participació política

Les conductes i la participació política dels subjectes van estretament lligades i vinculades a l'adquisició i la correlació de les creences, les actituds i els valors de què disposen respecte a la realitat política.

La conducta de vot, incloent-hi no sols l'exercici i el sentit d'aquest vot, sinó també l'abstenció, ha presidit, en el marc de les pràctiques de participació electoral, l'estudi sobre la cultura política en el marc dels sistemes polítics democràtics.

No obstant això, les formes de participació política s'han anat diversificant amb l'evolució de les societats i els sistemes polítics i, així, s'han vinculat a l'associacionisme o els nous moviments socials. Per tant, cal parar atenció a les formes de participació política no convencional, formes que transcendeixen la tradicional militància o finançament dels partits polítics, el finançament, l'exercici del vot o la participació en qualsevol de les diverses fases del procés electoral (*v. gr.*, mítings o repartiment de publicitat electoral) com a candidat, interventor, apoderat o militant al servei del partit polític.

Així, algunes formes de participació política no convencionals són: 1. La recollida de signatures; 2. La remissió d'una carta o consulta a algun càrrec públic o mitjà de comunicació; 3. L'assistència a convocatòries institucionals o de mobilització política, vagues o assegudes; 4. El boicot comercial a productes de diferent procedència per motius basats en reivindicacions de comerç just o un altre tipus de boicots; 5. L'organització o l'assistència a manifestacions autoritzades. Tot i que hi ha formes d'incidència violenta en els processos i les estructures polítiques per mitjà de la violència armada.

Finalment, es podrien assenyalar algunes “activitats que si bé poden desbordar el marc de la legalitat establida, no són necessàriament violentes: ocupació d'edificis, boicots, talls de trànsit i manifestacions i vagues no autoritzades” (Sabucedo, 1996).